

**KAFILLIK SHARTNOMASI: NAZARIYA VA
AMALIYOTDAGI MUAMMOLAR**

Saidmurodov Muhammad Orzimurod o'g'li
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti
Yuridika fakulteti
Nomer 932391006

Annotatsiya: Ushbu maqolada kafillik shartnomasining huquqiy mohiyati, uning fuqarolik-huquqiy munosabatlar tizimidagi o'ri hamda nazariya va amaliyotda uchraydigan muammolar tahlil qilinadi. Kafillik shartnomasi majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash usullaridan biri sifatida iqtisodiy va huquqiy munosabatlarda muhim ahamiyatga ega. Maqolada kafillik shartnomasining mazmuni, taraflarning huquq va majburiyatlari, shartnoma tuzish jarayonidagi muammolar hamda sud amaliyotida yuzaga kelayotgan bahsli holatlar yoritiladi. Shuningdek, amaliyotda uchraydigan kamchiliklar asosida ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: kafillik shartnomasi, majburiyatni ta'minlash, fuqarolik huquqi, kafillik majburiyati, qarzdor, kreditor, shartnoma huquqi, sud amaliyoti, huquqiy javobgarlik, majburiyatlar tizimi

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida fuqarolik-huquqiy munosabatlarning barqarorligi va ishonchliligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, majburiyatlarning o'z vaqtida va to'liq bajarilishi iqtisodiy munosabatlarning samarali faoliyat yuritishida muhim o'rin tutadi. Shu sababli majburiyatlarning bajarilishini ta'minlashga qaratilgan huquqiy institutlar alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday institutlardan biri kafillik shartnomasi hisoblanadi.

Kafillik shartnomasi kreditor manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladigan muhim huquqiy vosita bo'lib, unda uchinchi shaxs qarzdorning majburiyatini bajarish uchun javobgar bo'lish majburiyatini oladi. Mazkur institut fuqarolik huquqi tizimida keng qo'llanilib, ayniqsa kredit, qarz va boshqa moliyaviy munosabatlarda faol ishlatiladi. Biroq amaliyotda kafillik shartnomasining qo'llanishi bilan bog'liq turli huquqiy muammolar yuzaga kelmoqda. Bu muammolar ko'pincha shartnoma mazmunining noto'g'ri talqin qilinishi, taraflarning huquqiy savodxonligi yetarli emasligi yoki qonunchilik normalarining turlicha talqin qilinishi bilan bog'liq.

Asosiy qism

Kafillik shartnomasi fuqarolik huquqida majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash usullaridan biri sifatida qaraladi. Mazkur shartnoma asosida kafillik

beruvchi shaxs kreditor oldida qarzdorning majburiyatini to'liq yoki qisman bajarish uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Bu esa kreditor uchun qo'shimcha kafolat yaratadi va iqtisodiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlaydi.

Nazariy jihatdan kafillik shartnomasi mustaqil fuqarolik-huquqiy bitim sifatida e'tirof etiladi. Uning asosiy xususiyati shundaki, kafillik majburiyati asosiy majburiyatga bog'liq bo'ladi. Ya'ni qarzdor majburiyatni bajarmagan taqdirda, kreditor kafildan majburiyatni bajarishni talab qilish huquqiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, kafillik shartnomasi yozma shaklda tuzilishi talab etiladi, aks holda u haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Amaliyotda esa kafillik shartnomasi bilan bog'liq bir qator muammolar kuzatiladi. Eng ko'p uchraydigan muammolardan biri kafillik majburiyatining hajmini aniqlash bilan bog'liqdir. Ayrim hollarda shartnomada kafillikning qaysi majburiyatlarga tatbiq etilishi aniq ko'rsatilmaydi. Natijada sud jarayonlarida turli talqinlar paydo bo'ladi. Yana bir muammo kafillik muddati bilan bog'liq masalalardir. Amaliyotda ayrim shartnomalarda kafillikning amal qilish muddati aniq belgilanmaydi. Bu esa kreditor va kafillik beruvchi shaxs o'rtasida kelishmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli kafillik shartnomalarini tuzishda muddat, majburiyat hajmi va javobgarlik chegaralari aniq belgilanishi zarur.

Shuningdek, sud amaliyotida qarzdor majburiyatni bajarmagan holatlarda kafildan talab qo'yish tartibi bilan bog'liq masalalar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayrim hollarda kreditorlar to'g'ridan-to'g'ri kafildan majburiyatni bajarishni talab qiladi, bu esa huquqiy nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli qonunchilikda belgilangan tartibga qat'iy rioya etish muhim hisoblanadi. Zamonaviy huquqiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, kafillik shartnomasi iqtisodiy munosabatlarda ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa bank kreditlari, investitsiya loyihalari va tadbirkorlik faoliyatida ushbu institut keng qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, kafillik shartnomalarini tuzishda huquqiy aniqlikni ta'minlash hamda taraflarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Kafillik shartnomasi fuqarolik huquqida majburiyatlarning bajarilishini ta'minlashning muhim mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu shartnoma orqali kreditor o'z talablarining bajarilishiga qo'shimcha kafolatga ega bo'ladi. Kafillik institutining asosiy mohiyati shundan iboratki, qarzdor majburiyatni bajarmagan taqdirda uchinchi shaxs — kafil kreditor oldida javobgar bo'ladi. Shu sababli kafillik shartnomasi iqtisodiy munosabatlarda ishonchni mustahkamlashga xizmat qiluvchi huquqiy vosita hisoblanadi.

Fuqarolik huquqi nazariyasida kafillik majburiyati qo'shimcha majburiyat sifatida e'tirof etiladi. Bu degani, kafillik majburiyati asosiy majburiyat bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Agar asosiy majburiyat bekor qilinsa yoki haqiqiy emas deb topilsa, aksariyat hollarda kafillik majburiyati ham o'z kuchini yo'qotadi. Shu

jihtadan kafillik shartnomasi mustaqil huquqiy bitim bo'lishi bilan birga asosiy majburiyatga qaram xususiyatga ham ega. Amaliyotda kafillik shartnomasi ko'pincha kredit shartnomalari, qarz munosabatlari hamda turli tadbirkorlik bitimlarida qo'llaniladi. Banklar tomonidan kredit ajratish jarayonida qarzdorning to'lov qobiliyatini ta'minlash maqsadida kafillik mexanizmidan keng foydalaniladi. Bu esa kreditor uchun xavfni kamaytirish bilan birga moliyaviy munosabatlarning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Biroq amaliyotda kafillik shartnomalarini qo'llash bilan bog'liq ayrim muammolar ham mavjud. Eng ko'p uchraydigan muammolardan biri shartnoma shartlarining aniq belgilanmasligi hisoblanadi. Ayrim hollarda kafillik majburiyatining hajmi, muddati yoki javobgarlik chegaralari to'liq ko'rsatilmaydi. Natijada kreditor va kafil o'rtasida nizolar kelib chiqadi hamda ushbu masalalar sud orqali hal qilinishiga to'g'ri keladi. Shuningdek, kafillik shartnomalarida qarzdor majburiyatining o'zgarishi bilan bog'liq masalalar ham muhim hisoblanadi. Agar kreditor va qarzdor o'rtasidagi asosiy shartnoma o'zgartirilsa, masalan qarz miqdori oshirilsa yoki majburiyat muddati uzaytirilsa, kafil bu o'zgarishlarga rozilik bildirishi zarur. Aks holda kafil o'z zimmasiga olmagan majburiyat uchun javobgar bo'lib qolishi mumkin. Shu sababli huquqiy amaliyotda kafillik shartnomasini tuzishda barcha shartlarning aniq va ravshan ifoda etilishi katta ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, kafillik majburiyatining tugatilishi bilan bog'liq holatlar ham amaliyotda muhim ahamiyatga ega. Qarzdor o'z majburiyatini to'liq bajargan taqdirda yoki kreditor talab qilish huquqidan voz kechgan holatlarda kafillik majburiyati ham tugatiladi. Ayrim hollarda esa kreditor tomonidan kafildan talab qo'yish muddati o'tib ketganligi sababli ham kafillik majburiyati bekor bo'lishi mumkin.

Zamonaviy huquqiy munosabatlarda kafillik shartnomasi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa tadbirkorlik faoliyati rivojlanib borayotgan sharoitda kafillik instituti biznes subyektlari o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, kafillik shartnomalarini tuzishda qonunchilik talablariga qat'iy rioya qilish hamda taraflarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilash kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni kamaytirishga yordam beradi. Kafillik shartnomasi fuqarolik-huquqiy munosabatlarda majburiyatlarning bajarilishini ta'minlashning muhim institutlaridan biri sifatida keng qo'llaniladi. Uning asosiy maqsadi kreditor manfaatlarini himoya qilish hamda qarzdor tomonidan majburiyatlarning bajarilishiga qo'shimcha ishonch yaratishdan iborat. Shu sababli kafillik instituti nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Huquqiy nazariyada kafillik majburiyati solidar javobgarlik shaklida ham namoyon bo'lishi mumkin. Bu holatda kreditor qarzdor va kafildan majburiyatni birgalikda yoki alohida talab qilish huquqiga ega bo'ladi. Bunday mexanizm kreditor

uchun yanada qulay huquqiy himoya vositasini yaratadi. Shu bilan birga, kafillik beruvchi shaxs qarzdorning majburiyatini bajarganidan so'ng regress talabi asosida qarzdordan to'langan summani qaytarib olish huquqiga ega bo'ladi. Bu esa fuqarolik huquqida adolat tamoyilining ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Amaliyotda yana bir muhim muammo kafillik shartnomasining mazmuni va shartlarini noto'g'ri tushunish bilan bog'liqdir. Ba'zi hollarda kafillik beruvchi shaxs shartnoma shartlarini to'liq anglamasdan imzo qo'yadi. Natijada qarzdor majburiyatni bajarmagan taqdirda kafil o'z zimmasiga katta moliyaviy javobgarlik yuklanganini anglab yetadi. Shu sababli kafillik shartnomasini tuzish jarayonida taraflarning huquqiy savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, kafillik shartnomasining amal qilish muddati ham muhim huquqiy masalalardan biridir. Agar shartnomada kafillik muddati aniq belgilanmagan bo'lsa, kreditor tomonidan talab qo'yish muddati bilan bog'liq nizolar yuzaga kelishi mumkin. Ayrim hollarda kreditor uzoq vaqt o'tgach ham kafildan majburiyatni bajarishni talab qiladi, bu esa huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Shu sababli kafillik shartnomasida muddat masalasini aniq belgilash zarur hisoblanadi. Sud amaliyotini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kafillik shartnomasi bilan bog'liq nizolar asosan shartnoma shartlarining noto'g'ri rasmiylashtirilishi yoki taraflar o'rtasidagi huquqiy tushunmovchiliklar sababli kelib chiqadi. Ayrim hollarda shartnomada kafillikning qaysi majburiyatga nisbatan berilgani yoki uning hajmi aniq ko'rsatilmaydi. Natijada sud organlari ushbu holatlarni har bir ish bo'yicha alohida baholashga majbur bo'ladi.

Kafillik shartnomasi xalqaro huquqiy amaliyotda ham keng qo'llaniladi. Xususan, xalqaro savdo bitimlari, investitsiya loyihalari hamda bank kafolatlari tizimida kafillik institutining turli shakllari mavjud. Bu esa mazkur institutning universalligini va iqtisodiy munosabatlarda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Hozirgi davrda iqtisodiy munosabatlarning raqamli shaklga o'tishi ham kafillik shartnomalariga yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Elektron shartnomalar, masofaviy bitimlar hamda onlayn moliyaviy xizmatlar rivojlanib borayotgan sharoitda kafillik institutini zamonaviy huquqiy mexanizmlar bilan uyg'unlashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Bu esa kelgusida kafillik shartnomalarining yanada samarali qo'llanilishiga imkon yaratadi.

Xulosa

Kafillik shartnomasi fuqarolik huquqida majburiyatlarning bajarilishini ta'minlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. U kreditor manfaatlarini himoya qilish, iqtisodiy munosabatlarda ishonchni kuchaytirish va shartnoma majburiyatlarining bajarilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq nazariya va amaliyotda ushbu institutni qo'llash jarayonida ayrim muammolar yuzaga kelmoqda.

Mazkur muammolar asosan kafillik majburiyatining hajmi, muddati va javobgarlik chegaralarining aniq belgilanmaganligi bilan bog‘liq. Shu sababli kafillik shartnomalarini tuzishda huquqiy aniqlikni ta‘minlash, taraflarning huquqiy savodxonligini oshirish hamda sud amaliyotini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Kelgusida kafillik institutini yanada rivojlantirish va uning samarali qo‘llanilishini ta‘minlash fuqarolik-huquqiy munosabatlarning barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O‘zbekistonning huquqiy davlat sifatida rivojlanish yo‘li. Toshkent: O‘zbekiston, 2017, 256-bet.
2. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqi. Toshkent: Adolat, 2020, 412-bet.
3. Xidirov N.E. Fuqarolik huquqida majburiyatlarni ta‘minlash usullari. Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2019, 198-bet.
4. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. Toshkent: Adolat, 2023, 856-bet.
5. Rustamboyev M.H. Fuqarolik huquqi nazariyasi. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021, 368-bet.
6. Abdullayev B.A. Shartnoma huquqi asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022, 224-bet.
7. Yusupov O.O. Fuqarolik-huquqiy majburiyatlar va ularni ta‘minlash. Toshkent: Fan, 2018, 240-bet.